

KRONIKA WYDARZEN

UDOSTĘPNIANIE ZBIORÓW

W 1978 r. z zasobu archiwalnego Muzeum Stutthof skorzystały 42 osoby, przebywając w pracowniach archiwalnych w ciągu 115 dni. Udostępniono łącznie 173 200 j.a. dokumentów byłego obozu: akta personalne więźniów, księgi ewidencyjne, listy transportowe, księgi zmarłych, akta komendantury, szpitala i wydziału gospodarczego. Największym zainteresowaniem cieszyły sięteczki akt personalnych więźniów, stanowiły one bowiem główną podstawę źródłową do takich aktualnie opracowywanych tematów, jak martyrologia kobiet na Pomorzu, podobóz Police, martyrologia ludności Białostoczczyzny w KL Stutthof, podobóz Graniczna Wieś i in.

Z dokumentacji b. KL Stutthof korzystali przede wszystkim pracownicy naukowi Muzeum oraz naukowcy i studenci Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytetu Gdańskiego. Opierając się na informacjach uzyskanych w Archiwum oraz na udostępnionych dokumentach i zdjęciach, przygotowywali artykuły prasowe dziennikarze polscy i zagraniczni. Dokumentacja zgromadzona w Archiwum była również podstawą przygotowania szeregu zestawów materiałów dotyczących zbrodni popełnionych w Stutthofie na osobach pochodzących z różnych stron Polski dla Głównej i Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce.

Udzielono 1212 odpowiedzi w sprawie potwierdzenia pobytu w KL Stutthof b. więźniom, ich rodzinom i instytucjom.

NOWE NABYTKI W ZBIORACH MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE W LATACH 1977—1978

Dzięki dokonywanym zakupom dzieł sztuki oraz darom przekazywanym przez b. więźniów KL Stutthof Muzeum powiększyło zbiory o szereg cennych nabytków.

Były więzień Mikołaj Mackiewicz z Warszawy przekazał do zbiorów pierścienek metalowy, który został wykonany nielegalnie w warsztatach na terenie KL Stutthof.

Numer obozowy 12340 (bez kolorowego trójkąta, który nie był nadawany więźniom wychowawczym) ofiarowała Muzeum Pelagia Błajet z Sopotu.

Dwie kartki świąteczne wykonane nielegalnie w KL Stutthof, jedna wysłana przez pracowników warsztatów, druga przez rosyjską grupę artystyczną, stanowią cenny dar byłego więźnia Wiktora Poćwiardowskiego z Gdańska.

Ciekawym nabytkiem jest opakowanie po niemieckich papierosach „Juno” z podpisami byłych więźniów KL Stutthof z Gdyni, którzy zostawili to opakowanie na pamiętkę swej bytności podczas wznoszenia budynku w Cedrach Wielkich. Pamiętka ta, znaleziona w czasie prac remontowych, została przekazana do zbiorów Muzeum przez rodzinę Banaszkiwiczów.

Szczególnie cenne są pamiątki obozowe przekazane przez Macieja Gwiazdę z Gdańska, pochodzące z okresu jego pobytu w obozie koncentracyjnym Stutthof w latach 1942—1945. Do zbiorów zostały przekazane następujące przedmioty: pierścione wykonane z włosa końskiego z inicjałami ofiarodawcy, różaniec zrobiony z chleba, okładka modlitewnika, która została nielegalnie przeniesiona na teren obozu, oraz tzw. fluchpunkt, którym władze obozowe znakowały więźnia za próbę ucieczki, a także dwa berety — pasiaki.

Bardzo ciekawe są pamiątki, które zostały po matce Macieja Gwiazdy, Helenie, również więźniarce KL Stutthof. Jest to aksamitne serduszko z wyszytym ręcznie numerem 17555, miniatura sandałów wplecionych ze słomy, rysunek przedstawiający Helenę Gwiazdę idącą do pracy na tle baraków obozowych oraz dwa rysunki wykonane przez dzieci partyzantów z Białostoczczyzny, którymi opiekowała się w obozie Helena Gwiazda. Rysunki dzieci są wyrazem ogromnej tęsknoty za domem rodzinnym. Ponadto Maciej Gwiazda przekazał do zbiorów trzy kartki świąteczne wysłane nielegalnie z obozu do domu oraz rysunek przedstawiający płonące serce przebite drutem kolczastym.

Cenne dary byłego więźnia Maksymiliana Dejny z Gdyni stanowią dwa jego portrety ołówkowe wykonane w KL Stutthof w 1944 r. przez nieznanego artystę narodowości rosyjskiej.

Interesującym nabytkiem jest również sygnet damski z monogramem „SE” i numerem 46624. Został on ofiarowany przez Zygmunta Szotyńskiego. Sygnet ten, wykonany w tajemnicy przed władzami obozowymi przez więźnia żydowskiego z przedwojennej dziesięciozłotówki, miał być przekazany żonie, ponieważ Edmund Szotyński sądził, że nie przeżyje obozu.

Ludwika Sikorska z Kwidzyna ofiarowała Muzeum берет-pasiak, który został przez nią wyniesiony z KL Stutthof w dniu zwolnienia, tj. 20 XI 1942 r.

Numer obozowy 86709 przekazał do zbiorów Stanisław Ostrowski.

Ponadto do zbiorów wpłynęła duża łyżka stołowa marki „Gerlach”, która została znaleziona na terenie b. obozu podczas prac porządkowych, wykonywanych przez grupę z „Akcji Pokuty”.

Ponieważ Muzeum nasze odwiedzają liczne delegacje, powiększył się znacznie nasz dział numizmatyki. Przybyły nowe medale i znaczki pamiątkowe. Medal pamiątkowy z porcelany, przedstawiający Pomnik Wdzięczności w Weimarze, oraz medal srebrny z wizerunkiem Włodzimierza Lenina przekazała delegacja Ministerstwa Kultury i Sztuki z Berlina. Ponadto wpłynął do zbiorów naszych medal od delegacji Muzeum Ravensbrück, medal pamiątkowy 20-lecia Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego w Warszawie 1957—1977 oraz medal przyjaźni niemiecko-francuskiej 1963—1976 od premiera Rządu Saary — Josefa Reedera. Delegacja Komitetu Partyjnego z Constanty w Rumunii przekazała do zbiorów medal i znaczek z herbem Constanty.

Kolekcję dzieł sztuki powiększył zakupiony od artysty Józefa Łapińskiego z Elbląga obraz o tematyce obozowej, pt. *Marsz śmierci*. W Biurze ART w Gdańsku nabyto trzy obrazy: Janusza Hankowskiego — *Uskrzydłony*, Boreckiej-Kniecołów — *Pejzaż I* i Wandy Sienkiewicz — *Kaszuby*. Najcenniejszy nabytek stanowi obraz gdańskiego artysty malarza Jana Piwarskiego — *Nad błękitnym morzem*. Obraz ten, pełen ekspresji, jest wyrazem nurtującego dziś ludzkość niepokoju o przyszłość.

Powyższe muzealia, stanowiące cenne uzupełnienie naszych zbiorów, będą po przeprowadzeniu zabiegów konserwacyjnych eksponowane na terenie Muzeum Stutthof.

WYSTAWY

W maju 1978 r. udostępniono zwiedzającym ostatnią część wystawy stałej Muzeum Stutthof, eksponowanej w autentycznych wnętrzach zachowanego baraku, tzw. Bloku Kobięcego. Wymiana poszczególnych fragmentów odbywała się sukcesywnie w latach 1977—1978, co pozwoliło na niewyłączanie z cyklu zwiedzania całej najważniejszej ekspozycji, przedstawiającej warunki życia w obozie. Należy podkreślić, że wymiany wystawy stałej w Bloku Kobięcym dokonano już po raz trzeci w ciągu 17 lat istnienia Muzeum. Wyświetlanie w trakcie badań prowadzonych w latach 1968—1976 szeregu problemów z historii obozu oraz zgromadzenie wielu nowych dokumentów, zdjęć i pamiątek spowodowało, że istniejąca dotychczas ekspozycja stała się częściowo nieaktualna i niepełna. Przystąpiono więc do ponownego jej opracowania. Scenariusz opracowała mgr Janina Grabowska, natomiast oprawę plastyczną zaprojektowała Ewa Żyłowska. Wykonanie techniczne powierzono pracownikom grupy konserwatorskiej Muzeum, Władysławowi Wachowi i Mieczysławowi Smosnemu.

W nowym scenariuszu, oprócz uściślenia i uzupełnienia poprzednio ukazywanych zagadnień, znalazły miejsce problemy uwzględnione po raz pierwszy. Starano się je zobrazować wszelkimi dostępnymi środkami, a więc ekspонатami, zdjęciami archiwalnymi, fragmentami relacji b. więźniów oraz dokumentami.

W obecnym kształcie wystawa zajmuje 400 m² powierzchni i składa się z dwóch zasadniczych części: pierwszej — poświęconej najważniejszemu problemom związanym z dziejami i funkcjonowaniem obozu, oraz drugiej — odtwarzającej wygląd pomieszczeń obozowych i pokazującej warunki egzystencji więźniów w obozie.

Zagadnienie dziejów i funkcjonowania obozu rozpoczyna się od krótkiego przedstawienia polityki Alberta Forstera i sytuacji politycznej w Wolnym Mieście Gdańsku w przededniu wybuchu wojny. Szczególną uwagę zwrócono na pokazanie przygotowań do eksterminacji Polaków oraz podkreślono, że wyznaczenie miejsca i roli przyszłego KL Stutthof odbyło się jeszcze przed wybuchem wojny. Dzięki posiadanym zbiorom ikonograficznym udało się udokumentować fakt późniejszego osadzenia w Stutthofie Polaków aresztowanych w Gdańsku w dniu 1 IX 1939 r.

Wychodząc z założenia, że zwiedzającym należy wyraźnie uzmysłowić, iż zbrodnie popełnione w obozie mają swych konkretnych sprawców i że obóz to cała precyzyjnie przemyślana i funkcjonująca machina, część wystawy przeznaczono na przedstawienie struktury załogi SS oraz organizacji władz zwierzchnich obozu. Zamieszczono m.in. szereg fotokopii dokumentów związanych z funkcjonowaniem obozu oraz zdjęcia członków załogi SS KL Stutthof, odpowiedzialnych za zbrodnie popełnione w tym obozie. Wśród ekspонатów zwraca uwagę srebrny puchar, ofiarowany przez oficerów SS pierwszemu komendantowi obozu — Maxowi Pauly'emu. Na pucharze widnieją wygrawerowane nazwiska i stopnie ofiarodawców.

Następnie zwiedzający przechodzi do pomieszczenia, gdzie Stutthof pokazany jest jako obóz międzynarodowy. Dużych rozmiarów mapa Europy obrazuje kraje, z których przybywały transporty więźniów do obozu. Obok, w gablotach, wyeksponowano oryginalne kartoteki osobowe więźniów pochodzących z 19 krajów. Dalej przedstawiono problem powiązań Stutthofu w systemie obozów koncentracyjnych III Rzeszy oraz transporty do tych obozów. O warunkach, w jakich odbywało się przewożenie więźniów, mówi cytat z relacji b. więźnia oraz fotokopie list transportowych i zdjęcie stosu trupów wykonane przez komendanta obozu Buchenwald po przybyciu transportu ze Stutthofu.

Osobne miejsce w ekspozycji poświęcone jest eksterminacji dzieci i młodzieży w KL Stutthof. Zgromadzono tu nieliczne zachowane pamiątki i dokumenty. Są to m.in. listy transportowe, kartoteki personalne matek i dzieci oraz zabawki zrobio-

ne nielegalnie przez więźniarki dla dzieci, a także rysunki, które dzieci wykonywały podczas pobytu w obozie.

Kolejny fragment wystawy ukazuje życie więźnia w obozie. Problem naświetlony jest z dwóch stron: poprzez wyeksponowanie oryginalnych list transportowych, kartoteki i teczek akt personalnych, ksiąg ewidencyjnych, dokumentów związanych z funkcjonowaniem tzw. Samorządu więźniarskiego, jak również poprzez umieszczenie plansz z numerami i oznaczeniami więźniów, ubrań więźniarskich — pasiaków i wielu innych przedmiotów. Więzień został pokazany tak, jak go chciały widzieć władze obozowe: jako bezwolny, poddany reżimowi obozowemu tłum ponumerowanych jednostek. Z drugiej zaś strony pokazane jest nielegalne życie społeczności więźniarskiej, walka o przetrwanie i zachowanie człowieczeństwa, wszelkie przejawy obozowego ruchu oporu. Tu zwiedzający może zapoznać się z twórczością artystyczną więźniów, plastyczną i poetycką, obejrzyć wykonane nielegalnie przedmioty, których posiadanie groziło w obozie ciężkimi karami.

W dalszych pomieszczeniach starano się odtworzyć wygląd sztuby jadalnej dla więźniów, gdzie przedstawiono też problem głodu jako jednego z głównych elementów eksterminacji w obozie. Odtworzony przy użyciu oryginalnych przedmiotów poobozowych wygląd sztab mieszkalnych, zarówno z pierwszego okresu (1939—1941) jak i z późniejszego (1941—1945), ma zobrazować zwiedzającemu warunki mieszkaniowe więźniów.

Następnie za pomocą zdjęć, fotokopii dokumentów oraz cytatów z relacji ukazano zagadnienia pracy — kolejnego ogniwa eksterminacji. Podkreślono rolę pracy więźniów jako źródła zysków dla gospodarki III Rzeszy.

Wystawę zamyka problem warunków higienicznych, zachorowalności i leczenia w obozie, przedstawiony w zachowanym pomieszczeniu umywalni obozowej oraz sztabach szpitala obozowego. W tym fragmencie wystawy uwypuklono odpowiedzialność lekarzy niemieckich za zbrodnie popełnione na chorych więźniach.

Całość ekspozycji dotyczącej dziejów obozu uzupełnia umieszczony w drugim znajdującym się naprzeciwko, baraku fragment poświęcony wyglądowi i etapom rozbudowy obozu. Ma to szczególne znaczenie w przypadku Stutthofu, na terenie b. obozu zachowały się bowiem tylko nieliczne obiekty. Większość powierzchni b. obozu nie należy do Muzeum i jest porośnięta lasem. Obecny wygląd Muzeum jest daleki od obrazu obozu koncentracyjnego i może budzić u zwiedzających niewłaściwe skojarzenia. Dlatego też oprócz makiety przedstawiającej obóz w końcu 1944 r. umieszczono plany obozu w poszczególnych okresach, które zestawione ze sobą mają pokazać zwiedzającemu, w jaki sposób Stutthof „rozwijał się”, aż osiągnął ostateczną postać. Zamykający ten fragment ekspozycji oryginalny plan perspektywicznej rozbudowy obozu pokazuje, że Stutthof, mogący pomieścić jednocześnie 50 tysięcy więźniów, miał się stać, w założeniach hitlerowskich ludobójców, centrum zagłady dla narodów północnej Europy. Poszczególne etapy rozbudowy obozu ilustrowane są zdjęciami kolejno powstających obiektów. Zgromadzone w archiwum ikonograficznym liczne zdjęcia, wykonane zarówno w okresie funkcjonowania obozu (album z okazji wizyty H. Himmlera), jak i wkrótce po wyzwoleniu, pozwoliły na pokazanie zwiedzającemu, jak wyglądały nie istniejące już obiekty.

Od 6 maja do 30 września 1979 r. czynna była w baraku Bunkry wystawa malarstwa malborskiego plastyka amatora Mieczysława Okońskiego pt. „Przeciwko wojnie”. Do podjęcia tematu wojny i martyrologii przyczyniły się osobiste i rodzinne przeżycia autora, który uciekając przed aresztowaniem i wywiezieniem do obozu w Dachau znalazł się w Warszawie, gdzie dane mu było obserwować losy getta warszawskiego. Przeżył boleśnie śmierć ojca, rozstrzelanego jako zakładnika w Sieradzu, oraz babki, zamordowanej podczas transportu do Pruszkowa. W tym czasie najstarszy brat zginął w akcji w partyzantce. Młodszy brat od 1942 r. prze-

bywał w Oświęcimiu, gdzie zginęli także dwaj wujowie autora. Obrazy swoje za-dedykował Okoński tym wszystkim, którzy zginęli, aby następne pokolenia mogły żyć w pokoju.

Za zestaw prac olejnych z cyklu „Przeciw wojnie” otrzymał Mieczysław Okoński w 1961 r. nagrodę Ministra Obrony Narodowej.

WAŻNIEJSZE DELEGACJE, KTÓRE ZWIEDZIŁY MUZEUM W 1978 R.

- 15.01. — wizyta armatora z Indii,
- 31.01. — przedstawiciele Ministerstwa Żeglugł z Kuby,
- 4.02. — uczestników Mistrzostw Świata i Europy w bojerach (USA, ZSRR, RFN, NRD, Francja, Kanada, Norwegia, Holandia, Dania),
- 18.02. — naukowców polarników z badawczego statku „Profesor Smirnow” — ZSRR,
- 1.03. — marynarzy z Rumunii,
- 22.03. — związkowców ze Związku Zawodowego Metalowców z RFN,
- 2.04. — działacze polonijnych z USA,
- 5.04. — działacze sportowych i sportowców ze Szwecji,
- 9.04. — działacze studenckich z Wielkiej Brytanii,
- 21.05. — premiera Rządu Krajowego Franza Roedera — RFN,
- 28.05. — prezydenta Bremy — RFN,
- 30.05. — marynarzy i stoczniovców z Danii,
- 30.05. — parlamentarzystów z Grecji,
- 30.05. — działacze partyjnych z RFN,
- 16.06. — przywódcy komunistów Portugalii — Alvara Cunhala,
- 3.07. — członków chórów z USA i Kanady,
- 8.07. — dziennikarzy z RFN,
- 11.07. — członków Koła Przyjaźni Holendersko-Polskiej z Holandii,
- 11.07. — związkowców — pracowników portów USA,
- 12.07. — naukowców z Uniwersytetu Leningradzkiego — ZSRR,
- 14.07. — działacze studenckich z Moskwy i Erywania — ZSRR,
- 21.07. — członków senatu studenckiego z Uniwersytetu w Bremen — RFN,
- 23.07. — związkowców rolnictwa NRD,
- 28.07. — działacze młodzieżowych z CSRS, ZSRR, Mongolii, Syrii, NRD, Chile, Rumunii,
- 7.08. — członków chóru Catalonia z Hiszpanii,
- 11.08. — działacze związkowych z Libanu, NRD, CSRS, Węgier, Hiszpanii, Bułgarii, Norwegii, ZSRR,
- 12.08. — członków chóru z USA,
- 20.08. — kombatantów z CSRS,
- 21.08. — marynarzy i stoczniovców z RFN,
- 26.08. — studentów z Kolonii — RFN,
- 5.09. — uczestników rejsu jachtem „Germania” — RFN,
- 6.09. — delegacji z KPD — RFN,
- 19.09. — naukowców z badawczego statku „Pionier” — ZSRR,
- 21.09. — działacze sportowych z Islandii,
- 25.09. — związkowców z Grecji,

- 27.09. — działacze politycznych Bremy z burmistrzem i przewodniczącym Senatu Hansem Koschnikiem — RFN,
 13.10. — słuchacze z Ośrodka Kształcenia Cudzoziemców — Kuba,
 14.10. — marynarzy i oficerów z okrętu flagowego Marynarki Wojennej Wielkiej Brytanii,
 28.10. — dziennikarzy z Iraku.

WSPÓLPRACA Z MUZEUM RAVENSBRÜCK

W dniach od 4 do 10 VII 1977 r. oraz od 11 do 16 IX 1978 r. Muzeum Stutthof gościło dwie delegacje pracowników Muzeum Ravensbrück (z działów dokumentacyjno-oświatowego i administracyjnego) z dyrektor Muzeum Heleną Heim. Uczestnicy obu delegacji zapoznali się z ekspozycją oraz formami działalności Muzeum Stutthof, a także ze zbiorami archiwalnymi i muzealnymi. Największym ich zainteresowaniem cieszyła się działalność dokumentacyjna, gromadzenie zbiorów, ich opracowanie oraz fakt wystawiania zaświadczeń o pobycie w obozie. Wymieniono również szereg interesujących uwag na temat działalności oświatowej i propagatorskiej obu Muzeów, zwłaszcza o formach pracy z młodzieżą. Odbyły się dwa spotkania pracowników Muzeum Stutthof z gośćmi z NRD.

Obie delegacje zwiedziły zabytki Gdańska, zwłaszcza Ratusz Głównomiejski i eksponowaną tam wystawę obrazującą zniszczenie i odbudowę miasta. Goście zobaczyli również Elbląg, Gdynię i Sopot. Ponadto uczestnicy pierwszej delegacji zwiedzili Toruń, Gniezno, Poznań i Kórnik, natomiast drugiej — Grunwald, Warszawę, Wilanów, Lublin, oraz zapoznali się z działalnością i ekspozycją Muzeum na Majdanku, uczestniczyli też w spotkaniu z pracownikami tego Muzeum. W Warszawie, poza zwiedzaniem Muzeum Pawiak i Muzeum Historycznego Miasta Warszawy, zostali przyjęci przez Dyrektora Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa — mgr. Tadeusza Matusiaka oraz zwiedzali Centrum Zdrowia Dziecka.

Na zakończenie wizyty goście otrzymali zestaw wydawnictw Muzeum Stutthof oraz albumy fotograficzne Gdańska, Warszawy i Wilanowa.

W dniach od 24 IV do 1 V 1978 r. przebywała w NRD 8-osobowa delegacja z Muzeum Stutthof w Sztutowie. W skład jej wchodził pracownicy działu naukowego, dokumentacyjnego, oświatowego i administracyjnego. Podczas pobytu zwiedzili ekspozycję Muzeum Ravensbrück i Sachsenhausen oraz miejsca pamięci narodowej, takie jak Dora i Vockeroder Weg. Pod pomnikami złożono kwiaty. Wymieniono poglądy na temat upamiętnienia miejsc walki i męczeństwa w obu krajach. Ponadto pracownicy Muzeum Stutthof zwiedzili Muzeum Średniowiecza i zabytki Wernigerode, pomnik Barbarossy postawiony na 1000-lecie Rzeszy w Kyffhäuser, kompleks turystyczno-wypoczynkowy na Rugii. Delegacja polska uczestniczyła także w uroczystości nadania odznaczenia państwowego Muzeum Ravensbrück oraz w pochodzie 1-majowym w Fürstenbergu. Dokonano wymiany wydawnictw naukowych i popularnonaukowych.

W trakcie rozmów przeprowadzonych podczas wizyt uzgodniono, że obie strony wystąpią do swych władz zwierzchnich z prośbą o wyrażenie zgody na przedłużenie zawartego w 1975 r. 3-letniego porozumienia o współpracy oraz wzbogacając tę współpracę nowymi formami.